

Setervoller i Malvik

Seterdrift i Malvik.

Seterdrifta spilte en viktig rolle i gårdsbruket før i tida. De fleste gårdene hadde seter på Almenningen eller på eiga mark, og på litt eldre kart er disse setervollene inntegna. Den bumarka som lå til gårdene var ikke overvettes stor. Når vårbeitinga var ferdig, var bumarka snaugnagd. Så dro buskapen til seters, og beitet i heime-marka fikk kvile og gro til, så den gav havn og mat til buskapen utover høsten.

Det sto i loven at bøndene var pliktige til å være på setra med buskapen om sommeren.

1707 ble det gått opp merker mellom gårdene Leistad, Naustan og Malvik, og her kom det fram «*at som Leistads opsiddere besværer sig over deres naboer på Forbord, at de om sommeren overgår med deris fædrift de rette merker og mod loven hjemme bliver når setterdrift er og hjemmemarken udbeder for dennem som borte er, så tilpligtes de at søge deris (setrer) med andre i rette tider eller lide efter lovens sigende.*»

Sammen med Fjølstad hadde Leistad seterbol på Almenningen tett ved Gjervanmerket. I 1713 meldte rådmann Jan Wessel dem for at «*..de har understået sig at hugge udi bemeldte gård Jervans mark, item holdt deres sæterboel og opbedet Jerven-bondens engslætter*».

Leistad-karene og Arnt Fjølstad svarte «*at den tid de deres sættersted sammesteds har haft aldri af dennem et eneste træ at være hugget, men alene en måneds tid om sommeren, ligesom deres formænd, græsset med deres creature, som ingen mand andet mindes*».

Seinere må Leistad og Fjølstad ha skilt lag. På eldre rektangel-kart finner vi Fjølstad vollen på nordsida av Vullusjøen, og en takst fra 1807 forteller at Forbord har «*seter felles med Fjølstad i Malvig Almindig med fornøden sæterbolig*».

På sørsida av Follsjøen lå før oppdemninga en plass som hette Langvika. I 1758 *«fantes og på pladsen sæterhus på en derhos liggende sætervold, som bruges til sæter under gården Bakken»*.

Torp hadde seter på Skaugan. Da gården ble delt i 1766, fikk Jon Olsen *«nyde sin fægang og fæbeed for nedre Torpes holdende creature udi den hele gård eller begge gårdenes beliggende sæter-mark Skougen kaldet, men hvad angår min (Torp øvre) opbygde sæterbolig og sæterhus på den halve parts sætervold, den samme for dem dette kjøb extiperet»*.

Nergården måtte altså sette opp nye hus på sin part av setervollen.

Sivert Torp har fortalt, at i hans ungdom slo de på Skaugan: Ner-gårdene slo tilsammen 4 sommerlass, og Torp øvre slo 4 lass på Øver-vollen og dessuten 2 lass på Aunet nedafor veggen.

Bonden på Torp øvre satt trygt på sin del av Skaugan, men eierne av Torp nedre måtte sørge for å holde bygselpapirene i orden om de skulle nyte godt av setra si. I 1856 fikk Greis Gundersen og Sivert Andersen på Torp nedre bygsel *«for deres og koners levetid på halvdelen av den i Malvig Alminding liggende plads Skaugen for 1 spd. årlig til Statskassen»*.

Skjenstad hadde i lange tider setra si i Granåsen. I 1777 fikk Ole Olsen Skjenstad bevillingsseddel fra foged Berg *«på en sæter-bolig i Den kongelige Alminding, Malvik Alminding kaldet, og sæteren ved navn Granås sæter, hvoraf skal svares årlig 12 skilling»*.

Det viste seg seinere at Granåsen lå ikke på Almenningen, men under gården Bakken. I 1835 sa Torsten Pedersen fra, at det måtte bli slutt med setringa, for han ville sette ned en husmann i Gran-åsen: *«De forrige leilendinger på gården Skjenstad har havt i brug en sæter kaldet Granåsen, som ligger i hans gård Eggens utmark, hvilken sæter han nu, da de forrige leilendinger har oppgivet sitt feste på Skjenstad, vil selv tage i brug, og protesterer således imot at bemeldte sæter må bli betragtet henhørende under gården Skjenstad, hvilket ikke er tilfældet»*.

Halstad brukte Rolstad i Mostadmark til setersted. I en takst fra 1790 heter det *«at denne gårdepart ikke er brugelig til andet end en sæterbolig, hvortil den og i vidneses mindetid har været brugt»*. Imidlertid ble Rolstad tatt i bruk som gård først på 1800-tallet, og i en bygselseddel fra 1816 bruker Halstad *«item den såkaldte sæter-vold Storvold i Mostadmarken»*.

Naustvollen er et eldgammelt seterstø. Det var Naustan og en av Forbordsgårdene som setra der. De var ille plaga av at selbyggene lot hestene sine beite på setervollen deres. Selbyggene meinte at så lenge Malvik-bøndene ikke hadde kongelig bevilling på seter vollen, sto det enhver fritt å bruke den til bumark. I 1794 søkte Torkild Nilsen Nøstum og Jens Jacobsen Forbord øvrighetens hjelp, og foged Jon Berg gjorde vitterlig *«at sælbyggene for ettertiden kan vide at holde sig derfra, så bevilges hermed bemeldte 2de opsiddere, at de helt og fuldt skal nyde nevnte sætervold»*.

Samme året var det flere bønder som sørga for å få bevilling på setervollene, som de hittil hadde brukt med hevds rett: Ole Olsen Stor-Malvik fikk bygsel på Malvikvollen, og Eskild Olsen Haugan fikk bygsel på Haugvollen i Nybrudalen. I 1830-åra slutta Haugan å setre på Haugvollen og flytta til Malvikvollen, og der setra de til seterdrifta ble nedlagt i 1880-åra.

Om seterflyttinga fortalte Ricard Haugan:

«Seterflyttinga foregikk om natta. De før heimafra med buskap og seterlass i 8-tida om kvelden og jaga krøttera etter vegen om Hommelvik og opp til Verket. Derfra jaga de over marka og fram til setra. Men de kjørte om Sneisen og Rolstad. Setervogna var ei heilbotnvogn uten fjærer. Seterturen varte fra midten av juni til først i september. Serina Sandtrø var den siste setertausa på Malvik-vollen, og Anders Leistadsand var gjæter».

Fra Naustvollen forteller Oluf Normann:

«På Naustvollen var det et gammelt par som styrte. De hette Bergitte og Anders. En søndag var jeg med mor og besøkte Bergitte på Naustvollen, det var første gang jeg drakk sokkerlade, og mange slags god mat fikk vi. Der var mange besøkende folk fra Strinda (Malvik sokn). Jeg var bare en liten dverg, omtrent 3 år gammel. Mor måtte hjelpe mig over sumpene. Både Bostadvollen og Naustvollen var minderike steder for mig.

Når det led ut på høsten, og det blev kortere dager og lange kveldstunder, brukte Anders Naustvollen komme ned til Setra og tale om mange ting,

især bekymret han sig over hvor vanskelig det var å drive buskapen nedover den krokete Jervkleiva. Han skulle gi så og så meget til en fattig anstalt, om alt gikk heldig ned gjen-nem Jervkleiva. Det gikk en vognsti fra Setra over Bostadvollen, så om det var mørk høstkveld, kunne nok gamle Anders finne frem. Anders og Bergitte var fra en plass ute ved Jonsvatnet og hadde vært på Naustvollen i mange somrer.

Jervkleiva var i Lillefjellet. Da jeg blev gammel nok, måtte jeg gjæte kreatur, og da holdt jeg meget til i Lillefjellet. Der var rikt fjellgres, og kyrne og geitene melket rikt når de kom ut i fjellet.».

Sammen med Være hadde Saksvikgårdene setermark i Klæbu. Ved en eiendomsoverdragelse i 1800 gjorde de innsigelse «*da de tiltror sig inden den i skjøtet beskrevne strekning at være berettiget til deres ældgamle og sædvanlige sæterhayn. De har intet imot at kjøberen gjor sig skoven så nyttig og gavnlig som han best vet og kan, men dersom han vil bebygge stedet, vil de have deres ret til sæterhavn ubeskåret uten fornærmelse av ham ved noget ind-læg, og deri beholdt de sig deris rett i alle lovlige tilfelde*». Dette førte til at kjøperen Thorkild Eriksen ikke lenger var så hippen på handelen, og i 1802 fikk Kristen Olsen Saxvig, Ole Olsen ibidem og Hagen Jonsen Være auksjonsskjøte «*på den del i nordre Klæbu Alminding som Thorkild Eriksen har eiet*». Kjøpesummen var 391 rd.

Rotlandet hette en setervoll på nordsida av elva Nevra i Mostadmark. Den hørte til godset, men da Paul Sivertsen Hommelvik nedre i 1820 makeskifta gården sin med Buåsen, ble det i skjøtet satt inn et avsnitt om at «*halvdelen av Sætervolden Rotlandet forbliver Paul Sivertsens eiendom under gården Buås, dog således at denne eiendomsrett ikkun strekker sig til setervoldens inngjerde og til benyttelse av fægang og græsning, men ikke til den omkring volden værende skog*». En seinere eier av Buåsen, Peder Torstensen skjøta i 1876 setervollen Rotlandet til brukseier Jenssen på Verket for 200 spd.

Da løytnant Halck i 1822 solgte gården Fossen til oppsitteren Lars Olsen, fikk han «*brugsrett til sæterboligen Hevilden, der ligger på Hommelvik jordegods's eiers grund*». Denne setervollen i Hevillen er vel Fosslivollen, som ligger i traktene ved Heimfjorden.

Bostadvollen lå oppe på sjølve Gjervfjellet. Mellom Gjervfjellet og Sjøvidthøgda ligger Bjørnstadtjønnene, og ved den midterste tjønna lå Bjørnstadvollen.

Vikhammergårdene setra på Jervskogen — ikke langt fra Leistad-vollen, og Vikhammervollen er kjent og synlig den dag i dag. Vulluvollen lå ved Nyvatnet på sørsida av Vulluåsen, og Stavsvollen lå ved sørsida av Stavsjøen. Kindset-setra er nevnt i en markegang fra 1702, og den har vel ligget i traktene ved Stavsjøfjellet.

Hommelvik-gårdene hadde seter ved Hommelviktjønnna, der synes enda vollen og tomtene etter husa. Veggen i Seterkleiva var stupbratt. En gutt fra Gala mista en smørdall framme på kleiva, og dallen trilla lystig nedover, lokket spratt av, og da gutten kom etter, var det smør på hver en stein nedover heile kleiva. På Hommelvik ble det slutt med seterdrifta i 1875 — det ble ikke setertausar å få lenger.

For endel år siden satte Arnulf Gjervan opp ei liste over de seter-vollene som har ligget til gårdene i Malvik. Foruten dem som alt er nevnt, tar han med: Kvegjerdsvollen, som lå 1,5 km i nordvest for Vikhammervollen. Øydaisvollen, som lå 1,5 km i søraust for gården. Gjervvollen (Framigardsvollen), som lå 1,5 km søraust for gården. Herjuvollen, som lå 1 km nord for Øydaisvollen. Buåsvollen, som lå 1 km nord for Herjuvollen. Engvollen, som lå i nærheten av Fjølstadvollen. Skarpåsvollen, seterstøe for Storsand og Midtsand, lå i traktene ved Skarpåsen. Håsetvollen, seterstøe for Karlslyst, og lå 3 km sør for gården. Vikavollen i Mostadmark, der gårdene Viken, Kjønnås og Halstad hadde seter og havning. Fossasetra, som lå på vestsida av Follsjøen. Sneisvollen, som lå 1 km aust for Malvikvollen. Snustadvollen, som lå 1 km nord-nordaust for gården. Vennavollen, som lå 3 km sør-aust for gården.

Sven Gjervan, som døde i 1917, fortalte, at når karfolka fikk lyst på litt ekstra setermat, «så tok de et beissel over aksla og gikk fra seter til seter og spurte etter hestann — som gikk og beita heime!»

En gang var Sven på Vikhammervollen og spjelka en saufot. Da var Seri Lyng setertaus på vollen». (A. Gjervan.)

Det var vanlig at husmennene fikk seterrom hos husbonden sin. Byggesedlene gir få opplysninger her, men da soknepresten til Domkirka bygsla bort Malviktrøa i 1817, fikk husmannen tilsagn om «at på sæteren må

hans creature følge med mod at erlægge sæterpigen en passende belønning, eller selv lade dem bevogte». Ikke alle husmenn fikk seterrom hos landdrotten. Husmennene på Moan i Hommelvik hadde kyrne sine på sommerbeite i Steinkleiva i Høy-bygrenda. Der var et stort sommerfjøs der de hadde både sauer og kyr. *«Ei natt kom bjørnen til sommerfjøset, han slo sund døra og braut seg inn og slo ihjel 3 sauer, resten av sauene kom seg ut. Det var 5 kyr i fjøset, men de berga»*, fortalte Malena Svian. Sjøl om Almenningen var vid, så kunne det bli i minste laget med bumark og beite, og småfeet ble sendt på sommerbeite til andre bygdelag — Selbu og Tydalen. Såleis fortalte Anders Hanssen Saugstuen under Skjenstad i 1838, at han «afvigte høst tilligesom 10 a 12 år forhen drog fra Tydalen med en temmelig stor drivt stor- og småfæ, som han havde hentet derfra og som hans moder og andre naboer havde havt i græsgang om sommeren i Tydalen».

Grunnen til at Anders Hanssen måtte fortelle dette var: «En gang han stansede med sin drivt i skovstrekningen mellem Selbo og Mostadmarken, bemerkede han at der var kommet 2 fremmede geder i hans hjord». Og disse 2 geitene tok han med seg heim og solte dem til et par naboer. Og så ble det gælmskap av det.»

Lorentz Vold har gitt ei brei skildring av livet på setra:

«Så kom setermånaden vi kalla — omlag 20. juli. Da vart det huskomhei. Først slo vi setervollen og berga vollhøyet i høybua. Så ved åt seterdeia, så alt som laut gjerast med koppar og matstell før vi kom iveg. Så fram med kløvsal og meiser og rette på alt, at itjnå var i ustand. Du må tru vi hadde det annsamt!

Så kom dagen. Åt fjøset og mjølke og løyse ut. Kyrne rauta og var ville. Da dei kom ut, forta dei seg eit stykke, men mathugen tok dei, og vi gjætarane gav dei god tid. Vi slapp å rettleie — dei fann vegen.

Kvinnfolka fann fram det som skulle vera med, og karane batt det inn i meisene. Ei meis var laga av 2 langrunde bogar av lang-crranne ungrogner. Bogane hadde eit tverrmål omlag 80X50 cm. Bogane var bundne over med vier på langs og tvers. Så ein botn høveleg brei mellom dei 2 langgrundingann med vieband langsetter og tversover, og ei viehempe på botnen. I overkanten av eine meis-bogen var og ei viehempe til å henge etter.

I 2 slike meiser vart alt som skulle kløvjas, innsurra eller innbette, Ein laut løfte på meisene og kjenne etter om dei var omlag like tunge. Når meisene var surra, kom hestane fram og fekk kløvsalen på. Kløvsalen var eit konststykke: Nedst eit flatt noko bøygde tre på kvar side ryggbeinet åt hesten. Trestykket var bøygde slik at under-slå fylgde nett og nøye hesteryggen frå ende til annan (bommen). Til bommen var fastlinka 2 bjørkekrokar — ein med mindre radius fram og ein med noko større radius att. Under bommane puter med skinn ut og sterk strie inn mot sida på hesten. Putene var så lange som bommane og breie så dei gjekk meir enn halvt ned på sida av hesten. Frå salbommen gjekk ei gjord framom brystet og ei attom rumptangen på hesten. Ei gjord gjekk under buken, ho måtte stram-mas dygtig for å halde salen godt fast.

Når salen er lagt på, kjem ein kar med eine meisa og legg henne på sida heilt oppe på salkrokane, så hempa på sida veit ned. Andre karen kjem med andre meisa og hefter ihop hempene med ein pinne. Når dei er festa, trekker dei meisa frå salen ned, og no heng det ei meis på kvar side av hesten. No står att å slekkje kløva — ta eit langt vieband som er festa med ein nesting i viebandet langt nede på meisa og har ein jarnkrok i andre enden. Viebandet slenger dei over kløva, lettar så under meisene på baa sider av hesten og krøyker kroken i andre enden av viebandet fast i eit vieband i meisa, så langt ned at slekkja (viebandet) løfter meisene noko opp og held dei ut frå sidene på hesten. Nå står att å ta eit reip om hesten og kløva og stramme rimeleg åt. Taumen henger ein i fremste bogen på salen — hesten går utan ein leier honom. Han veit vegen — finn fram mellom alle blauthol og mellom granene — heilt opp på setra.

Setertausa har alt streva i timar med å rydde og feie og få det reint i skjulet og matstua. Attåt har ho gjort opp varme i eldstaden og hengt han Kaffe-Lars på kroken sin. Så kjem kløvhestane, og karane tek kløva av og slepper hestane. Dei får gjera seg tilgode med fraugraset på vollen. Så kjem krøttera sigande, og det går ikkje lenge, så er dei på vollen, dei med. Kyr og sauer og består går og gneg ilag. Kyrne og sauene legg seg og ørtar — dei ligg lenge. No kjem setertausa og bed inn folk på mat og kaffe — første kose-laget på setra i år.

Etterpå set dei matvarer, koppar, ystekjel og gryter på plass, set fast kubanda og ser etter om båsane er som dei skal vera. Sautrøa må dei sjå

etter og rette opp. Så kjem kvelden, og kyrne går inn som heime — dei gamle veit så vel å finne att båsane sine frå ifjor.

Livet går sin vante gang: mjølke morgon og kveld, gjæte kvar dag og ta utav ost og koke myssmør når det trengs — og halde huset fint og reint. Kvar laurdag og søndag og del siste 3—4 dagane i setermånaden får ho gjætar heimafrå.

Så går dagane — solskinsdagar og regndagar. Det var fest å fylgje krøttera på blanke solskinsdagar, men når det braut inn med storm og striregn — ja, kanhende slut, var det noko heilt anna. Det treffe seg at vi laut traske heile dagen klissvåte inn til holdet — da var det ikkje greitt. På setra var det uråd å få tørka klærne på ei natt, morgenen etter måtte vi ta dei på like blaute og kalde som dei var — huff! Det var hustru mang ein gong, men vanen er ei makt: Di meir det sto på sånn, di minder ottas vi for å gå såleis.

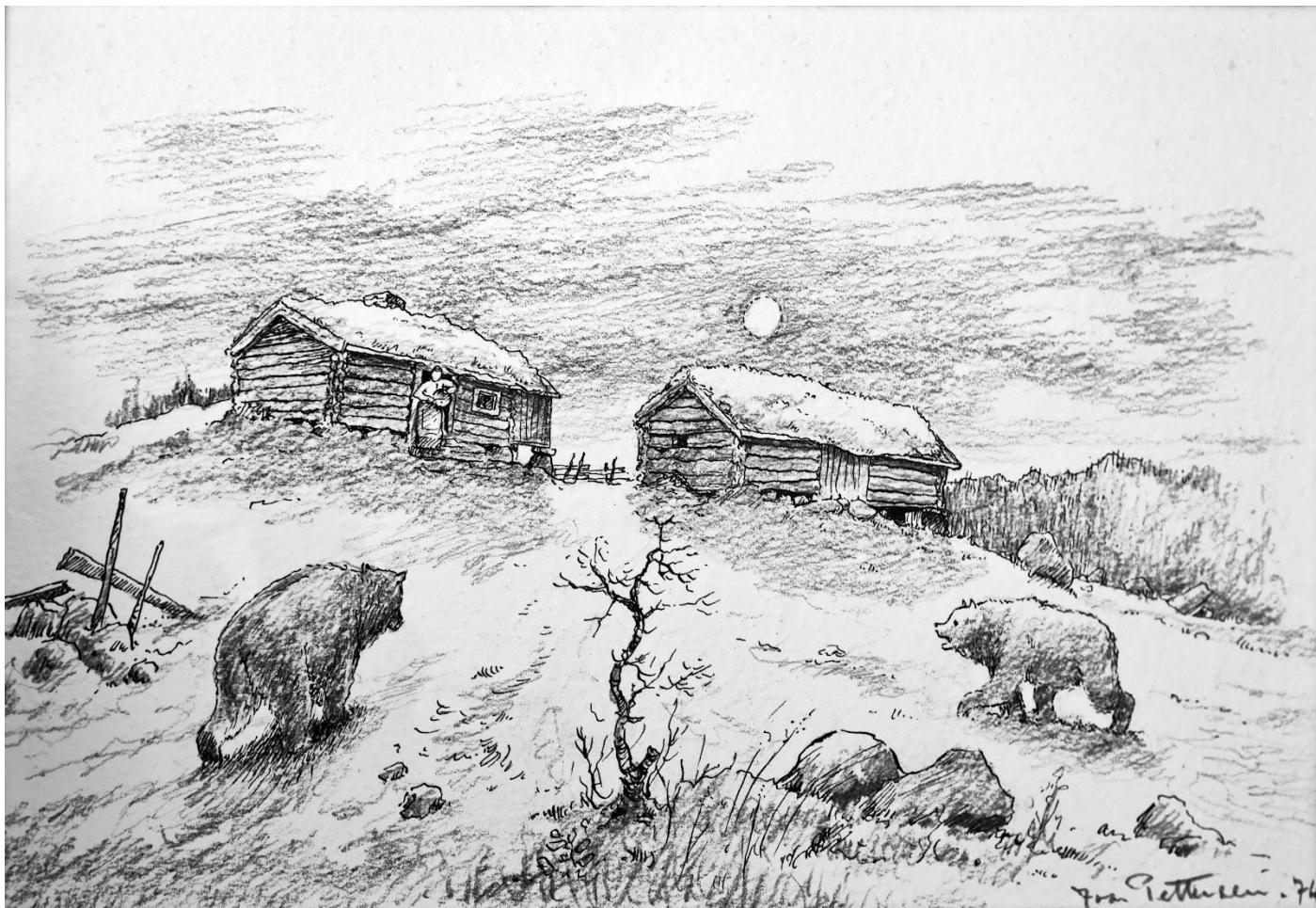
Gamle kvinner som gjætte kring 1836—1840 har sagt meg, at dei gjekk berrføtt og gjætte heilt til snøskurene sette inn om hausten. Da varma dei føtene sine kvar gong ei ku let urinen sin løype.

I varmaste sommartida med klegg-åt laut kyrne stå inne om dagane, og gå ute frå 4-tida om ettermiddagen. Vi kalla det å gjæte om nettene. Klokka 12 midnatt la dei seg alle — kyr og sauer — og låg til omlag klokka 3. Da gjekk dei rolege til morgenen kom, og dei sprang heim for kleggen i 8—9-tida om formiddagen.

Når heimreisa sto for døra, vart det storstrev på ny: Siste veka lyt setertausa koke 3 gummar — den siste: søt gummen av mjølk-måla siste døgnet på setra. Karane kjem med kløvhestane, og mest heile natta går med til å gjera istand kløvmeisene. Ferdige med alt, går hestane vegen støe som alltid, og karane fylgjer. Så kjem setertausene med kvar si mjølkbytte på armen med gummball i til heimefolket og andre. Så kjem kyrne tett innpå setertausene som dei gjekk i band. Sist kjem sauene — dei lyt kostas etter avdi dei fer etter soppen. Aller sist i laget kjem gjætarann — dei kaukar og bles i luren, først på Heimbolet, så på Kvilartuva og elles så tidt dei vinn.

På Geilhaugen møter mor opp og tek imot. Vi lett inn krøttera og kjem heim. Stugu er reinvaska og pynta som ei brur. På golvet er strødd finhakka einbar. I gruva står Kaffe-Lars blankpussa som ein offiser. Bordet er oppdekt med matvarer av dei beste heimen har å by på. Men

først må setertausa gi ein gumbball til kvar. Så set vi oss attåt gjestebodsbordet og får oss eit sers godt mål mat attpå strevet. Sidan går dei som er heime (setertausa skal vera fri no) åt fjøset og mjølkar kyrne.»

Fosslivollen, tegning Ivar Pettersen